

POSTANOWIENIE

Dnia 6 grudnia 2017 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Maria Szulc (przewodniczący)

SSN Mirosław Bączyk

SSN Bogumiła Ustjanicz (sprawozdawca)

w sprawie z wniosku M.Ś., A.Ś. i K.Ś.
przy uczestnictwie A.Ś., B.Ś. i Z.Ł.
o zmianę postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej
w dniu 6 grudnia 2017 r.,
skargi kasacyjnej wnioskodawczyń
od postanowienia Sądu Okręgowego w R.
z dnia 20 października 2015 r., sygn. akt V Ca (...),

**uchyla zaskarżone postanowienie i przekazuje sprawę Sądowi
Okręgowemu w R. do ponownego rozpoznania oraz
rozstrzygnięcia o kosztach postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Prawomocnym postanowieniem Sądu Rejonowego w R. Wydział Zamiejscowy w S. z dnia 3 kwietnia 2013 r. zostało stwierdzone, że spadek po G.Ś. zmarłej w dniu [...] 1992 r. w Stanach Zjednoczonych i tam ostatnio stale

zamieszkałej nabyli w drodze ustawy: córka Z.Ł. w 4/8 części, wnukowie: A.T.Ś. syn T. i M., A.A.Ś., K.A.Ś., M.Ś., dzieci T. i B. po 1/8 części każde z nich. Gospodarstwo rolne wchodzące w skład spadku, położone w W. i w S. dziedziczą z ustawy: Z.Ł. w 4/8 części, wnukowie: A.T.Ś. syn T. i M., A.A.Ś., K.A.Ś., M.Ś., dzieci T. i B. po 1/8 każde z nich. Uczestniczkami tego postępowania były M., A. i K.Ś..

Prawomocnym postanowieniem z dnia 19 listopada 2013 r. Sąd Rejonowy w R. Wydział Zamiejscowy w S. oddalił wniosek M., A. i K.Ś. o zmianę postanowienia z dnia 3 kwietnia 2013 r.

We wniosku z dnia 30 stycznia 2014 r. M.Ś., A.Ś. i K.Ś. domagały się zmiany postanowienia z dnia 3 kwietnia 2013 r. w części obejmującej stwierdzenie nabycia spadku po G.Ś. w odniesieniu do gospodarstwa rolnego. Podały, że w grudniu 2013 r. odnalazła się praca magisterska Z.Ł., wskazująca na to, że ukończyła ona w studia na Wydziale Biologii i Nauk o Ziemi na Uniwersytecie [...] w L.. Nie były to studia o kierunku rolniczym, a zatem Z.Ł. nie miała uprawnień do dziedziczenia gospodarstwa rolnego. Spadkobiercami w odniesieniu do tego gospodarstwa powinny być wnioskodawczynie i ewentualnie A.Ś..

Postanowieniem z dnia 24 lipca 2014 r. Sąd Rejonowy w Rzeszowie Wydział Zamiejscowy w S. oddalił wniosek M., A. i K.Ś. o zmianę postanowienia tego Sądu z dnia 3 kwietnia 2013 r. o stwierdzeniu nabycia spadku po G.Ś.. Postępowanie było prowadzone z udziałem A.Ś., B.Ś. i Z.Ł.. Sąd ten uznał, że skoro wnioskodawczynie brały udział w poprzednim postępowaniu, mogły wówczas powoływać się na niemożność dziedziczenia gospodarstwa rolnego przez Z.Ł. i przedstawić stosowne wnioski dowodowe, w tym z odpisu jej pracy magisterskiej, złożonej w Uniwersytecie im. [...] w L.. Z przepisu art. 679 § 1 k.p.c. wynika niedopuszczalność zgłaszania twierdzeń i dowodów na ich poparcie, które mogły być przedstawione w postępowaniu o stwierdzenie nabycia spadku.

Po rozpoznaniu sprawy na skutek apelacji złożonej przez wnioskodawczynie Sąd Okręgowy w R. zaskarżonym postanowieniem oddalił ją. Wskazał na ścisłe powiązanie uprawnienia do żądania zmiany postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku z podstawą, która nie mogła być powołana przez zainteresowanego, który

brał udział w pierwszym postępowaniu. Wnioskodawczynie powinny wykazać, że nie mogły, przy uwzględnieniu obiektywnie istniejącej sposobności, powołać faktów i dowodów, które przedstawiły we wniosku. W postępowaniu zakończonym postanowieniem z dnia 3 kwietnia 2013 r. nie złożyły żadnych wniosków czy dowodów, chociaż miały możliwość zapoznania się z zeznaniami złożonymi przez T.Ś. i domagać się ustalenia kwalifikacji Z.Ł. do prowadzenia gospodarstwa rolnego. Zaniechanie podjęcia inicjatywy w tej kwestii nie może wyczerpywać wymagania przewidzianego w art. 679 § 1 k.p.c.

Wnioskodawczynie w skardze kasacyjnej powołały obie podstawy przewidziane w art. 398³ § 1 k.p.c. Naruszenie prawa materialnego dotyczyło niewłaściwego zastosowania art. 1059 § 1 pkt 2 w związku z art. 1058 k.c., art. 922 § 1 i § 1 pkt 2 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 12 grudnia 1990 r. w sprawie warunków dziedziczenia gospodarstw rolnych (Dz.U. Nr 89, poz. 519) przez nieuwzględnienie wszystkich okoliczności istotnych dla określenia porządku dziedziczenia gospodarstwa rolnego. Podstawę naruszenia przepisów postępowania odniosły do nieważności postępowania spowodowanej rozpoznaniem sprawy przez sędziego, podlegającego wyłączeniu z mocy ustawy - art. 48 § 3 w związku z art. 13 § 2 k.p.c. W składzie Sądu Okręgowego brał udział sędzia, który orzekał w sprawie stwierdzenia nabycia spadku po G.Ś.. Wypełniona została zatem podstawa wznowienia objęta art. 379 pkt 4 k.p.c. Błędna wykładnia art. 679 § 1, 2 i 3 k.p.c. nie uwzględniała tego, że wiedzę o temacie pracy magisterskie Z.Ł. uzyskały pod koniec grudnia 2013 r. Z naruszeniem art. 232 w związku z art. 670 § 1 i 2 oraz 679 k.p.c. Sąd nie podjął czynności mających na celu sprawdzenie kwalifikacji do dziedziczenia gospodarstwa rolnego przez spadkobierców. Kwestionowane postanowienie stanowi wynik sprzecznego z art. 382 w związku z art. 232, 391 § 1, 13 § 2 k.p.c. oraz art. 328 § 2 w związku z art. 391 § 1 i art. 13 § 2 k.p.c., a także art. 385 w związku z art. 13 § 2 k.p.c. nieuwzględnienia wszystkich istotnych okoliczności sprawy i sporządzenia uzasadnienia, które nie dochowało wymagań ustawowych.

Skarżące domagały się uchylenia zaskarżonego postanowienia i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania Sądowi Okręgowemu w R..

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Postępowanie w przedmiocie zmiany prawomocnego postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku zostało uregulowane w szczególności w art. 679 k.p.c. Przepis ten pozwala na skorygowanie prawomocnego postanowienia, wprowadzając zarazem dwa istotne ograniczenia, wskazujące na wyjątkowy charakter przełamania powagi rzeczy osądzonej tego postanowienia i obalenia domniemania, że osoba, która uzyskała stwierdzenie nabycia spadku, jest spadkobiercą (art. 1025 § 2 k.p.c.). Dotyczą one podstawy żądania zmiany i terminu zgłoszenia go. Osoba, która była uczestnikiem postępowania o stwierdzenie nabycia spadku może żądać zmiany tylko wówczas, gdy opiera żądanie na podstawie, której nie mogła powołać w postępowaniu prawomocnie zakończonym. Wyłączone zostało uprawnienie do zgłoszenia twierdzeń i dowodów na ich poparcie, które były dostępne i mogły być, lecz nie zostały zgłoszone w poprzednim postępowaniu. Chodzi tu o obiektywną możliwość ich powołania. Celem tego ograniczenia jest to, by uczestnik poprzedniego postępowania nie mógł się domagać zmiany postanowienia na podstawie, którą mógł poprzednio powołać. Ograniczenie to traktuje się jako prekluzję uprawnienia (por. uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 21 marca 2001 r., III CZP 4/01, OSNC 2001, nr 13, poz. 670 oraz postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 13 grudnia 2001 r., IV CKN 566/00, OSNC 2002, nr 10, poz. 127 i z dnia 14 października 2009 r., V CSK 118/09; z dnia 21 grudnia 2011 r., IV CSK 199/11 z dnia 29 kwietnia 2016 r., I CSK 298/15 niepublikowane). Zostało ono podyktowane potrzebą ochrony stabilności stwierdzonego prawomocnym orzeczeniem porządku dziedziczenia. Z tego też względu oraz z uwagi na wyjątkowy charakter uregulowania zawartego w art. 679 k.p.c., przepis podlega wykładni ścisłej, gdyż dopuszczenie możliwości zmiany prawomocnego postanowienia powinno być ograniczone zwłaszcza, gdy z wnioskiem występuje osoba która była uczestnikiem wcześniejszego postępowania (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 27 października 2006 r., I CSK 167/07, niepublikowane). Termin roczny, wyznaczony przepisem art. 679 § 1 zdanie drugie k.p.c., do zgłoszenia żądania ma charakter terminu zawitego.

Postępowanie unormowane w art. 679 k.p.c., chociaż autonomiczne, ma charakter "wznowieniowy", jest najbardziej zbliżone do postępowania ze skargi o wznowienie postępowania. Zainteresowany, który był uczestnikiem postępowania o stwierdzenie nabycia spadku, winien wykazać - jak przy wznowieniu - szczególne przesłanki swego żądania, czyli podstawę, której nie mógł powołać w poprzednim postępowaniu oraz zachowanie rocznego terminu, biegnącego od chwili, w której uzyskał możliwość powołania się na nią. Wprowadzenie tego szczególnego trybu zmiany prawomocnego postanowienia wyłącza dopuszczenie wznowienia postępowania, co wynika z przepisu art. 524 § 1 k.p.c. (por. uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 21 kwietnia 1994 r., III CZP 40/94, OSNC 1994, nr 11, poz. 210) w takim zakresie, w jakim dopuszczalna jest zmiana prawomocnego postanowienia spadkowego. Podobieństwa obu postępowań, a zwłaszcza spełnianie tych samych funkcji, przemawiają za analogicznym rozstrzygnięciem zagadnień ich dotyczących. Odnosi się to również do wyłączenia sędziego, który brał udział w wydaniu orzeczenia objętego skargą o wznowienie postępowania od orzekania co do tej skargi. Przepisy art. 48 § 3 i 413 k.p.c. wyjątkowo i wyczerpująco regulują przyczyny wyłączenia sędziego od udziału w postępowaniu ze skargi o wznowienie postępowania, jak też wniosku o zmianę prawomocnego postanowienia o stwierdzenie nabycia spadku.

Przepis art. 48 k.p.c. określa przyczyny bezwzględnego wyłączenia sędziego. Wyłączenie w przypadkach wymienionych w tym przepisie następuje z mocy ustawy, jeżeli zaistniały określone przyczyny, a udział w postępowaniu sędziego wyłączonego z mocy ustawy powoduje nieważność tego postępowania (art. 379 pkt 4 k.p.c.). Przyczyny wyłączenia sędziego, wymienione enumeratywnie, których nie można interpretować rozszerzająco, opierają się na związkach sędziego z przedmiotem lub z podmiotami postępowania, niekiedy powiązania te mogą być dwukierunkowe. Związek ten jest takiego rodzaju, że - niezależnie nawet od odczuć osób występujących w konkretnej sprawie i od rzeczywistej sytuacji - dobro wymiaru sprawiedliwości wymaga bezwzględnego wyłączenia sędziego. Artykuł 48 § 3 k.p.c. zmierza do pełnej realizacji zasady, że nie jest dopuszczalne rozpatrywanie przez sędziego skargi na wydane przez niego samego orzeczenia. Wznowione postępowanie musi toczyć się przed takim składem sądu, w którym

nie może zasiadać sędzia, który brał udział w wydaniu orzeczenia zaskarżonego skargą o wznowienie. Sędzia, który brał udział w wydaniu orzeczenia objętego skargą o wznowienie postępowania, nie może orzekać co do tej skargi także w zakresie rozpoznania apelacji od orzeczenia wydanego w sprawie ze skargi o wznowienie (por. wyrok SN z dnia 24 lipca 2006 r., I UK 12/06, OSNP 2007, nr 15-16, poz. 230). Stwierdzenie objęte art. 48 § 3, że o wznowieniu nie może orzekać sędzia, który brał udział w wydaniu orzeczenia objętego skargą, oznacza, że w wypadku gdy to orzeczenie zapadło w sprawie prowadzonej w kilku instancjach, od rozpoznawania skargi o wznowienie są wyłączeni wszyscy sędziowie orzekający w sprawie, w której zapadło orzeczenie objęte taką skargą, w którejkolwiek z instancji. Nie ulega też wątpliwości, że orzekaniem co do skargi jest jej rozpoznawanie również na każdym etapie postępowania w sprawie o wznowienie (por. postanowienie SN z dnia 22 lutego 2007 r., IV CSK 9/07, IC 2008, nr 12, s. 46). Na podstawie art. 48 § 3 wyłączeniu podlega nie tylko sędzia, który brał udział w wydaniu zaskarżonego orzeczenia sądu II instancji, ale także sędzia, który brał udział w wydaniu orzeczenia w sądzie I instancji (postanowienie SN z dnia 8 sierpnia 2007 r., I CZ 87/07, OSNC-ZD 2008, nr C, poz. 68). Przyjęte w orzecznictwie zapatrywania dotyczące wyłączenia sędziego od rozpoznawania apelacji od orzeczenia sądu pierwszej instancji w przedmiocie skargi o wznowienie postępowania, w którego wydaniu brał udział, ma zastosowanie także do rozpoznania apelacji od postanowienia sądu pierwszej instancji oddalającego wniosek o zmianę prawomocnego postanowienia, które było wydane z udziałem tego sędziego. Oznacza to, że skoro prawomocne postanowienie stwierdzające nabycie spadku zostało wydane z udziałem sędziego, orzekającego obecnie w sądzie drugiej instancji, to ten sędzia jest wyłączony od udziału w rozpoznaniu apelacji na postanowienie sądu pierwszej instancji oddalające wniosek o zmianę tego prawomocnego postanowienia. Jest to następstwem traktowania postępowania przewidzianego w art. 679 k.p.c. jako mającego charakter wznowieniowy.

W sprawie, której dotyczy skarga kasacyjna, postanowienie Sądu pierwszej instancji stwierdzające nabycie spadku po G.Ś. z dnia 3 kwietnia zostało wydane 2013 r. w jednoosobowym składzie przez sędzię A.P., która była członkiem składu

Sądu drugiej instancji, który postanowieniem z dnia 20 października 2015 r. oddalił apelację wnioskodawczyń od postanowienia Sądu Rejonowego w R. [...] Zamiejscowego Wydziału w S. z dnia 24 lipca 2014 r., którym oddalony został wniosek o zmianę postanowienia z dnia 3 kwietnia 2013 r. Udział w sprawie sędziego wyłączonego z mocy ustawy wypełnia podstawę nieważności postępowania przewidzianą w art. 379 pkt 4 k.p.c. Wskazać należy także na wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20 lipca 2004 r., SK 19/02 (OTK - A 2004, nr 7, poz. 67), w którym został wyrażony trafny pogląd, że sąd musi wykazywać zewnętrzne znamiona niezawisłości, aby jego postępowanie odpowiadało standardom niezawisłości. Nie może być zaakceptowana możliwość orzekania w kolejnych stadiach postępowania przez sędziego, który w ten sposób kontrolowałby swoje własne rozstrzygnięcia. Instytucja wyłączenia sędziego ma na celu zapewnienie realnej bezstronności sądu i umacnianiu autorytetu wymiaru sprawiedliwości przez usuwanie choćby pozorów braku bezstronności. Sąd Najwyższy uznał za uzasadniony zarzut skarżących naruszenia zaskarżonym postanowieniem art. 48 § 3 w związku z art. 13 § 2 k.p.c., niezależnie od tego, że zgodnie z art. 398¹³ § 1 k.p.c. rozważa z urzędu nieważność postępowania prowadzonego przez Sąd drugiej instancji.

Z tych względów Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. orzekł, jak w sentencji.

jw